

Жук О.С.

До питання про заснування та локалізацію населених пунктів П'ятихатщини

М.С.Богомаз, В.С.Мороз.

Топонімія Дніпропетровщини.

Дніпропетровськ: ВАТ "Дніпрокнига", 2006 р., 448 с.

Книга "Топонімія Дніпропетровщини" присвячена поясненню походження географічних назв Дніпропетровщини і включає в себе не тільки виникнення назв населених пунктів усіх районів Дніпропетровської області, а й назви багатьох курганів, водоймищ (гідронімів), лісів, природоохоронних об'єктів і т. ін. Висновки авторів стосовно деяких історичних фактів, дат заснування окремих населених пунктів, походження назв заслуговують певних коментарів.

Будучи родом з П'ятихатщини, я, звичайно відкрив розділ "П'ятихатський район" і знайшов декілька невідповідностей. Можливо, і не помітив би їх, але ще зі школи вивчаю історію сіл П'ятихатського району. Щоб читач мав уявлення про цю книгу, хочу далі навести ті твердження, які на нашу думку, є не дуже вірними.

1) Дослідники "урізали" значну частину періоду існування трьом селам, написавши, що вони засновані в першій половині ХХ ст. Звичайно, це зовсім не так, за картою Катеринославської губернії 1869 року видання чітко видно, що вони вже існували, хоча й мали інші назви. Виноградівка, наприклад, колись мала назву Петрополь, Грамівка називалась Михайлівка, а Зелений Клин – Дерезовата [2].

2) Далі цитую з книги: "Долинське. Село, підпорядковане Саївській сільраді. Виникло в 20-х рр. ХХ ст. з хутора Олефірівка, названого іменем його

власника. Після 1945 р. хутір значно збільшився, отримав статус села з назвою Долинське – за місцем розташування в долині р. Саксагань” [4, с. 180].

Насправді село Долинське виникло набагато раніше. Спочатку це був зимівник козака Неплюя. Феодосій Макаревський в книзі “Матеріали для историко-статистического описания Екатеринославской епархии” пише: “Въ 1750-60 годах зимовникъ козака Неплюя представлялъ собою настоящую слободу, торговую и промышленную”. Після відкриття Новоросійської губернії 22 березня 1764 р. чиновник по відділенню земських зборів, титулярний радник Семен Никифорович Алферов, отримавши значну кількість землі при річці Житлова Саксагань, згідно правил, перетворив зимівник Неплюя в слободу Алферовку (потім Долинське). І [5, с. 330]. Що особливо цікаво, це село в ХІХ ст. мало статус повітового містечка [2], тому стверджувати, що воно виникло в 20-х роках ХХ ст. немає ніяких підстав.

3) Стосовно с. Зелене автори ”Топонімії Дніпропетровщини” вказують, що воно засноване в 1756 р. Нам здається, що це дата заснування с. Зелене, яке колись входило до Верхньодніпровського уїзду Катеринославської губернії, а тепер адміністративно входить до Петрівського р-ну Кіровоградської області. Що стосується с. Зелене П’ятихатського району, то це село скоріш за все засноване під час прокладання тут Катерининської залізниці, було заселене спочатку робітниками, які будували цю залізницю, і отримало назву від найближчого населеного пункту, того самого с. Зелене, яке зараз входить до Петрівського району Кіровоградської області. Підтвердженням цієї думки є вже згадана вище карта Катеринославської губернії 1869 року, на якій с. Зелене не позначене [2]. Вона дуже детальна, включає зображення таких об’єктів як вітряні млини, церкви, кургани тощо. Призначалася карта для військових, тому укладачі ніяк не могли не вказати на ній ціле село.

4) Цитую з книги: ”Комісарівка. Село, центр сільради. Розташоване на березі невеличкої р. Комісарівка.

Територія села була заселена ще в першій половині ХVІІ ст. Тут на березі р. Степова, тоді ще безіменної річечки, поселився комісар (уповноважений) польського уряду Шуялковський.

Польські урядовці, шляхта зневажливо поводитись з селянами. Терпець у людей урвався. Комісара було вбито в 1635 р. Забитого поховали в балці, яку з того часу стали називати Комісаркою, як і річку, що в ній протікає. Поселення в балці в часи Визвольної війни в 1648-1654 рр. зникло.

Тільки в 1750 р. тут заснувалось невеличке поселення, яке отримало назву від річечки – Комісарівка. Ця назва збереглась до наших днів” [4, с. 183].

По-перше, рік заснування села однозначно не 1750-й. За даними Центрального державного архіву давніх актів, які були опубліковані В.М.Кабузаном у книзі “Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губерний в ХVІІІ – первой половине ХІХ века (1719-1858гг.)”, рік заснування Комісарівки – 1756 [1, с. 87]. По-друге, комісар Шуялковський зовсім не має ніякого відношення до с. Комісарівка. Доказом цьому є документ, опублікований Апполоном Олександровичем Скальковським у книзі “Історія Нової Січі або останнього Коша Запорізького” [3, с. 95, 644]. Вірогідно, що

підгрунтям для авторів "Топонімії Дніпропетровщини" була саме ця книга, а конкретніше опублікований в цій книзі документ під № 11, в якому також згадується про комісара Шуялковського, також вбитого в 1635 році.

Справа в тому, що в цьому документі під назвою "Границы части Запорожских владений" 1764 року, описуються межі Самарських земель, які належали запорозьким козакам, і більшість назв річок і балок, які у ньому згадуються, існують і досі на Лівобережжі в межах Дніпропетровської та Донецької областей. Далі читаємо в документі: "Отъ устья речки Орели, Лисой Гори по Коммисарову Шуялковскаго могилу, которая потому называется Шуялковскою, что на оной коммисара Шуялковскаго Запорожскими козаками въ то время, когда Ляховъ Запорожцы зъ Самары гнали, убыто" [3, с. 644]. Від гирла Орелі, тобто від впадіння Орелі в Дніпро, потім згадуються у документі назви курганів, які зараз, звичайно, на картах не зустрічаються. Далі цитую: "... а тамъ между Майданцемъ-могилою и Радовыми могилами, на балце Прядивце" [3, с. 644]. Річка Прядівка існує й зараз і впадає в річку Оріль, на що вірно вказують автори "Топонімії ...", зазначаючи, що ця назва гідроніму вказана ще "... на географічних картах 1775 р." [4, с. 332]. Тобто комісара Шуялковського якщо й було десь вбито, то між устям р. Орелі та її лівою притокою р. Прядівкою (територія сучасних Царичанського та Петриківського районів), це, знову ж таки, Лівобережжя Дніпропетровщини. А село Комісарівка П'ятихатського району знаходиться на Правобережжі, і ніяким чином не пов'язана з річкою Оріль.

5) У розділі "Ріки" написано, що назва річки Комісарівка походить від назви вищенаведеного с. Комісарівка [4, с.328-329], а в розділі "П'ятихатський район" назва села Комісарівка походить від річки Комісарівка [4, с.183]. Так все ж таки цікаво, яка назва від якої походить: назва річки від назви села чи навпаки?

Деяких непорозумінь, на нашу думку, вдалося б уникнути завдяки уважному прочитанню праці Ф. Макаревського "Матеріали для историко-статистическаго описанія Екатеринославской епархіи", яка відсутня у бібліографічному покажчику.

Отже, точне визначення дат заснування та локалізація окремих населених пунктів, особливо невеликих, – справа важка, тому потребує особливої уваги, обережності та копіткої праці.

Бібліографічні посилання:

1. Кабузан В.М. Заселение Новороссии в XVIII – первой половине XIX века. – М., Наука, 1976. – 307 с.
2. Карта части Екатеринославской, Херсонской и Полтавской губерній. Рядъ XXVI. Листъ 12 // <http://www.mapklad.ru/maps/3-verstka.htm>
3. Скальковський А.О. Історія Нової Січі, або останнього Коша Запорозького. – Дніпропетровськ, 1994.
4. Топонімія Дніпропетровщини – Дніпропетровськ ВАТ Дніпрокнига, 2006. – 448 с.
5. Феодосій Макаревський. Матеріали для историко-статистическаго описанія Екатеринославской епархіи. – Дніпропетровськ: ВАТ Дніпрокнига, 2000. – 1080 с.